

MIRELA ROZNOVEANU:
***„Exilul este piatra de încercare a
forței de afirmare a individului”***

Mirela Roznoveanu (stabilită în Statele Unite ale Americii în 1991) este membră a Facultății de Drept de la New York University. Este Cercetător în Dreptul Internațional și Comparat cu titlul de Profesor Asistent. Predă cursuri de cercetare în dreptul străin, internațional și comparat, atât în cadrul facultății unde lucrează cât și la alte universități din lume. Semnează, de asemenea, studii și cercetări bibliografice în domeniul dreptului internațional, străin și comparat, în volume și reviste americane de specialitate. Mirela a fost decorată în decembrie 2000 de Președintele Emil Constantinescu cu Ordinul Național Serviciul Credincios în Gradul de Ofițer pentru contribuția cu totul deosebită adusă promovării democrației și culturii românești în lume.

Opere: Lecturi moderne, eseuri, București, Editura Cartea Românească, 1978; D.R. Popescu. Monografie critică, București, Editura Albatros, 1983; Civilizația romanului. Eseu despre romanul universal, București, Editura Cartea Românească, vol. I - 1983, vol. II - 1991; Totdeauna toamna, roman, București, Editura Cartea Românească, 1988; Viața pe fugă, roman, București, Editura Sirius, 1997; Învățarea

lumii, poeme, București, Editura Fundației Luceafărul, 1998; Platonie, roman, București, Editura Cartea Românească, 1999; Timpul celor aleși, roman, București, Editura Univers, colecția Ithaca, 1999; Toward a Cyberlegal Culture (Către o cultură legală virtuală), eseuri, New York, Transnational Publishers, 2001, 2002.

— Pare paradoxal faptul că un scriitor preocupat de analiza romanului românesc, el însuși prozator, critic literar, poet, ziarist, atașat valorilor spirituale românești, să decidă într-o zi să facă carieră în America! Așa a fost în cazul tău? Cariera te-a preocupat? Dorința de a te aventura într-o lume necunoscută, alta decât cea cunoscută din cărți, sau pur și simplu ai vrut să te eliberezi de tot trecutul, trăind în prezent și sperând la un viitor mai bun?

— Am fugit din România în ianuarie 1991 împreună cu copilul meu de frica morții. Nici vorbă de sete de aventură sau carieră în America. Cum puteam face carieră ca scriitor și ziarist într-o țară a cărei limbă nu o cunoșteam?

În anul 1990 și după s-au exercitat presiuni enorme asupra grupului restrâns al ziaristilor independenți și anti-comuniști de la România Liberă. Fiecare dintre noi avea rubrica lui unde scria pe față despre ceea ce petrecea. La rubrica mea, „Pași spre Democrație”, am publicat articole care vizau direct pe cei ce continuau să perpetueze aceleași practici totalitare care au făcut atât de mult rău României. Amenințările cu moartea curgeau la telefon, în presa aservită celor ce înăbușiseră revoluția din decembrie 1989, prin scrisori, prin grupurile „indignate de cetățeni” ce încercau să pătrundă în redacție și care voiau să pedepsească pe „vânduții”, „trădătorii”, „legionarii”, „agentii lui Rațiu”, „agenții puterilor străine plătii în dolari”, cei ce scriau împotriva „bunilor comuniști”. Unii vecini din bloc îmi făcuseră un fel de percheziție în apartament. Voiau să vadă ce mi-am cumparat cu dolarii încasați de la puterile străine. Dormeam cu ferestrele și ușile baricadate. Nu mergeam seara singură pe stradă. Noaptea în care făceam de cap limpede în acea clădire pustie și ostilă a Casei Scânteii erau un coșmar.

Presiunile veneau și din interiorul redacției ziarului România Liberă unde eram publicist comentator și membru în consiliul de conducere și unde „foștii” dețineau o influență considerabilă. Amenințările directe s-au intensificat după 15 iunie 1990 când

redacția României Libere a fost ocupată pe rând de mineri și de lucrătorii tipografiei Casei Scînteii care voiau să ne linșeze. A doua zi, când foștii ofițeri de securitate și informatori din redacție au încercat să preia controlul ziarului printr-o sedință de redacție aranjată – chemaseră la adunarea colectivă doar pe ai lor, cei care ar fi votat pentru ei – am fost unul dintre foarte pușinii care nu și-au pierdut capul și au dejucat planul acestora. Mioara, secretara redactorilor șefi Uncu și Creangă, prinsese de veste despre ce se punea la cale și apucase să anunțe pe câțiva din grupul nostru. În acea zi, Ion Pavelescu, fostul șef al Secției de Propagandă al ziarului România Liberă, mi-a spus clar: "ai grijă, fetișo, că ai să te trezești cu un cuțit în spate". Gândește-te că toate acestea se petreceau în timp ce minerii patrolau în fața Casei Scînteii iar tipografiile ne anunșaseră că nu mai publică ziarul România Liberă. De altfel, nici nu a fost publicat timp de câteva zile.

Presiunile veneau și din interiorul „familiei”. Bărbatul cu care conviețuiam mă soma să îmi dau demisia de la ziar. El era în fond alături de echipa aflată la putere, ceea ce eu nu știam. La puțin timp după plecarea mea din țară (care a fost pentru el o eliberare, un mod de rezolvare a dilemei în care trăia, pentru că se exercitau presiuni asupra lui să se despartă de mine, doar lucrăm la hula și urâta de putere România Liberă!) a primit funcții destul de importante în aparatul politic.

— *Poți să-mi spui ceva mai multe despre atmosfera acelor zile istorice de la România Liberă?*

— Din decembrie 1989 până la sfârșitul anului 1992, ziarul România Liberă a fost una din forțele politice înnoitoare, democratice și anti-comuniste ale României. Grupurile de putere reînștate la conducerea statului, de la securitatea reînștatură până la puterea oficială formată din membri ai fostei nomenklaturii comuniste din linia a doua, se concentraseră asupra ziarului. Și aveau de ce să se teamă. Mii de oameni din toate colțurile țării veneau zilnic la redacția ziarului cerând să li se facă dreptate. Ei mai cereau ajutor nu doar împotriva abuzurilor foștilor. Ei voiau să învețe cum să își reorganizeze instituțiile pe baze democratice. Sutele de mii de scrisori din țară arătau limpede ce se petrecea la toate nivelurile de putere. Ziarul România Liberă era mai important ca guvernul României și toate ministerele țării. În presa internațională, după

mineriada din iunie 1990, ziarul România Liberă ocupa unul din locurile imediat următoare după *The New York Times*.

Puterea oficială, care sprijinea grupul **vechilor** din redacție, a reușit în timp ceea ce minerii și tipografilor manipulați de securitate nu reușiseră în iunie 1990, și anume să înlăture grupul înnoitor și anticomunist de la România Liberă. Unii au fost forțați să plece prin înscenări ingenioase (Florin Gabriel Mărculescu), alții au fost determinați să își dea demisia (Tia Șerbănescu). Alții au fost obligați să se retragă în interiorul redacției în funcții periferice (cum ar fi Garofița luga). Cert este că foștii activiști și informatori cu grade, pe care nu i-am dat afară în ianuarie 1990 pentru că Băcanu s-a opus sub pretextul că îi era milă de ei, au preluat în final ziarul și l-au adus acolo unde este astăzi. O foaie ca oricare alta. De vină mai este acea facțiune cu funcții decisive de conducere din grupul nostru care a preluat ziarul în decembrie 1989. Această facțiune a pactizat cu foștii ofițeri de securitate, informatori, absolvenți ai Academiei Ștefan Gheorghiu din redacție, pentru a se menține la putere și pentru a-și menține privilegiile financiare.

Am înțeles ce se petrecea în jurul meu după cele trei călătorii în Vest din 1990, primele din viața mea: cea de la Berna, unde am perceput indiferența cu care privea guvernul Elveției ce se petrecea în România; cea de la Consiliul Europei, unde fusesem invitată pentru a fi audiată în fața Parlamentului Consiliului Europei după mineriada din iunie 1990 și unde parlamentarii se văicureau, fără să ofere nici o soluție politică reală, pe marginea a ceea ce se petrecea în România; și vizita la Washington din vara lui 1990, unde am auzit cu urechile mele ce se vorbea în Congresul American despre România. Alegerile din mai 1990 readuseseră la putere în mod oficial neo-comunismul. Românii, care nu aleseseră în ultimii 50 de ani și nu știau ce înseamnă să alegi, desemnaseră la putere pe aceiași foști sau pe copiii foștilor comuniști din prima linie. Congresul american considera că alegerile din România, exprimând voința poporului român, erau legale și deci legalitatea nomenclaturii nu putea fi pusă sub semnul întrebării. România era o țară stabilă, bună pentru businessul american, și deci totul era în regulă. Dizidenții, anticomuniștii erau încurajați să se ducă accasă, în țările lor pentru a lupta pentru democrație. Crearea unei societăți democratice, mi s-a mai spus, era un proces care avea să dureze multe decenii.

În septembrie 1990, Adrian Dohotaru, care deținea o funcție importantă la Ministerul Afacerilor Externe, mi-a făcut o destăinuire care a fost și ea într-un fel decisivă. Adrian făcuse parte din grupul care preluase puterea politică în România în decembrie 1989 în urma loviturii de palat. Era o minte înnoitoare și nu e de mirare că a murit într-un accident ale cărui circumstanțe arată de departe ca un aranjament al scoaterii lui din scenă. Adrian mi-a spus că sunt din nou pe „lista neagră” a ziariștilor indezirabili, că se refăcuse o asemenea listă și chiar un fel de comitet secret de cenzură a presei. El mi-a mai spus că dacă vreau să trăiesc am doar două alternative în situația politică dată: să îmi pun din nou lacăt la gură sau să părăsesc țara. Eram la locuința ambasadorului SUA la un cocktail pentru ziariști. Eram mândră că Președintele Iliescu sau anturajul lui îmi ștersese numele de pe lista ziariștilor care trebuiau să-l însoțească la deschiderea sesiunii Națiunilor Unite de la New York. Ziarul România Liberă mă desemnase pe mine. Dar Președinția îl preferase pe Ion Vlad, cel care fusese desemnat de Iliescu în iunie 1990 să preia ziarul din mâna grupului ziariștilor dizidenți care îl preluase în decembrie 1989 și din care făceam parte.

Era evident că nu aveam șanse să trăiesc într-o societate normală pe timpul vieții mele. În ianuarie 1991 știam cam tot ce se va petrece în viitorii 15-20 de ani în România. Împreună cu Tia Șerbanescu și Florin Mărculescu făcusem un asemenea pariu. Am vrut chiar să punem într-un plic sigilat viziunea noastră asupra anilor ce vor urma, viziune care a fost foarte exactă. Păstrez la New York o înregistrare video cu o conversație între Tia, Florin, Garo și mine pe această temă. Nici un sistem politic nu dă puterea din mână de bună voie, ca și privilegiile ei. De ce ar fi făcut-o camarila comunistă a României?

Văzusem puterea și fusesem expusă secretelor ei, venind atât de la Palatul Cotroceni și guvern cât și dinspre cele două grupări ale securității care se răfuiau între ele și care ne intoxicau paginile ziarului cu știri și dosare false. Și atunci am vrut să salvez copilul, să-i dau lui o șansă de care eu nu avusesem parte. Plecarea din România a fost echivalentă cu o sinucidere pentru că plecam la 43 de ani din limba maternă, instrumentul de lucru al scriitoarei și ziaristei Mirela Roznoveanu.

— *Ce alternative îți mai rămâneau?*

— Aveam practic de ales între a muri în România, fizic sau spiritual, și de a muri într-o țară străină. Am preferat a doua alternativă. Cel puțin muream în libertate, într-o realitate pe care nu o cunoscusem decât la modul livresc. Nu m-am gândit nici o clipă că aș putea face carieră în Statele Unite. Nu știam limba engleză, nu aveam bani, relații, scrisori de recomandare; nu știam practic nici o meserie care să mă ajute să supraviețuiesc, nu plecam cu o bursă, sau alte aranjamente, de care s-au bucurat din belșug copiii "tovarășilor" după 1990. Nu a fost aproape nici un bursier Fulbright în ultimii ani care a trecut prin New York și care să nu fi venit dintr-o asemenea familie. În ianuarie 1991 fusesem acceptată ca virtual candidat la doctorat de Universitatea Davis din California, catedra limbilor romanice. Teza mea propusă și acceptată era aceea a romanului postmodern, o excelentă completare a a volumul trei al "Civilizației romanului". Dar în martie 1991, ambasada SUA la București mi-a refuzat bursa Fulbright. Faptul că aveam un frate în SUA determinase comisia Fulbright să imi refuze aplicația. Ceea ce spun poate fi dovedit cu documente care există, nimic din ceea ce spun nu este o afirmație gratuită. După cum vezi, nu am avut șansa unei burse de studii nici în timpul lui Ceaușescu și nici după.

Exilul fost o încercare extremă la care m-a supus destinul. Acesta este în fond exilul: piatra de încercare a forței de afirmare a individului. Faptul că am învățat limba engleza aproape singură, că mi-am luat un master's degree în America într-o profesie complet nouă, că am început să scriu și scriu în engleză eseu și literatură, că public cărți în America, apoi faptul că predau cercetare de drept internațional, străin și comparat studenților americani într-o universitate de prim rang, că sunt invitată să predau în lume, că am ajuns președintele asociației cercetătorilor de drept străin, internațional și comparat din Statele Unite sunt lucruri pe care nu le-am prevăzut sau gândit niciodată înainte. Dar ele s-au realizat cu muncă și sacrificii enorme, prin grația lui Dumnezeu. Nu am știut niciodată spre ce cale mă va îndrepta.

— *Dupa cum este știut, fiecare emigrant trece printr-un proces de adaptare, de aculturație (învățare a noii culturi), în care o parte din valorile native se modifică considerabil în paralel cu orientarea individului spre noi valori specifice culturii în care se străduie să intre. Care crezi că sunt acele valori și cum se manifestă procesul acesta în cazul culturii americane?*

— Nu înțeleg întrebarea. Poți să fii mai explicit?

— *De ce e așa complicat? Ce valori native s-au modificat în cazul tau, ce învățăminte ai tras din experiență? Ai ramas la fel de visătoare ca altădata? Nu simți că, în contact cu noua cultură, împrumuți ceva din comportamentul american: punctualitatea? foamea de bani, de procopseală? Unii își schimbă religia, numele, nu vor să vorbească românește, nu vor să se știe de unde au venit, etc. În schimb unii nu-și uită rădăcinile! Și aceia suferă! Și știi de ce? Pentru că își amintesc mereu de unde au venit! Și nedumerirea ta! Acum cred că lucrurile sunt lămuritoare! Antropologii spun că valorile se modifică în contact cu altele noi, e drept pentru cei care se adaptează! Eu unul nu m-am adaptat! poate că nici tu!*

— Este normal să încerci să înțelegi și asimilezi cultura și civilizația în care intri și trăiești. Dacă nu te adaptezi, nu poți supraviețui. Sau supraviețuiești la periferia ei. Găsesc ca este fascinant să te scufunzi într-o lume nouă. Este, desigur, greu să o înțelegi și să ți-o faci a ta foarte repede. Dar impactul acesta îl îmbogățește pe scriitor. Venind târziu într-o cultură nouă, procesul a fost pentru mine dificil.

Învățând valorile unei culturi noi nu înseamnă, pe de altă parte, să le uiți sau să arunci pe acelea ale culturii din care vii. Scriitorul adevărat este un pod între culturi din care toate culturile câștigă. În ce mă privește, mă consider un cetățean al lumii și un scriitor care exprimă valorile general umane ale lumii occidentale căreia îi aparțin.

Tot așa, valorile acestea de care vorbești tu sunt variabile. Depinde de perspectiva din care le privești și de grupul din care faci parte. De modul în care te-ai realizat ca imigrant sau nu te-ai realizat. De frustrările personale. Mulți emigranți vin cu speranțe uriașe, iar America îi așează nemiloasă la locul care li se cuvine. Ceea ce pentru mulți nu este ușor de îndurat. Dar America nu a chemat pe nimeni și nu ține pe nimeni cu forța. Cine nu se adaptează și nu se simte fericit și nu îi place aici este liber să plece, să își aleagă lumea care îi place și în care se simte bine. America este țara emigranților disperați. Dacă nu ești disperat, nu ai șanse să izbutesci. Aceasta este lecția pe care au transmis-o primii *settlers* – primi coloniști pe acest continent.

Codurile culturii și vieții americane au puțin în comun cu cele europene. De la nuanțele și tonul vocii, modul de conversație, spațiul

mental în care trebuie să te situezi în timpul conversației, până la întrebările care sunt și nu sunt permise, etc toate fac parte dintr-un model de conviețuire socială pe care trebuie să îl înveți. Traim în coduri culturale și sociale pe care le învățăm de mici și ne este greu să le schimbăm.

— *Mi-ar place să-mi povestești ceva legat de asta.*

— Am să-ți dau un exemplu care m-a costat chiar o prietenie. Țineam o prezentare și mentora și prietena mea era în sală. La un moment dat ea mi-a pus o întrebare la care m-am grăbit să răspund. În răspunsul meu am folosit „of course” – “desigur”. Nu știam că este o expresie care conține o nuanță de aroganță vecină cu insulta. Prietenia noastră a fost ruinată pe veci.

Există valori ale culturii americane pe care le respect foarte mult și de care mă bucur. Ele sunt dreptul individului la o viață personală; dreptul persoanei de a-și exprima ideile (ceea ce spui este la fel de important ca ceea ce scrii, așa că adagiul latin *verba volant scripta manent* nu se aplică aici; totul *manent*); seriozitatea promisiunii, valoarea cuvântului dat; faptul că este o societate bazată pe merit unde valoarea individului chiar contează; faptul că angajații publici sunt la dispoziția cetățenilor și nu invers; faptul că legea se respectă și se aplică indiferent de poziția socială a individului iar mituirea funcționarului public (pentru a-ți da o hârtie, a-ți face o favoare care de fapt e un drept al tău) nu există în această lume; faptul că presa este chiar o putere în stat; faptul că legea de bază, Constituția, este chiar temelia societății. Cetățeanul este recompensat și onorat atunci când realizează o performanță.

Adaptarea la exactitatea vieții americane mi-a făcut placere pentru că așa am fost și sunt construită: să fiu punctuală, să-mi țin cuvântul și să cred în cuvântul altuia, să onorez termenele, și așa mai departe. Am suferit în țara natală din cauza asta. A fi poet nu înseamnă a fi cu capul în nori. Foamea de bani nu m-a atins. Dar nu ar fi rău să am mai mulți ca să pot călători mai mult, să văd mai mult. Arta, cultura, cărțile mă fac fericită. A lupta pentru bani nu este rușinos în America. Este un lucru normal. A avea bani nu înseamnă a te lăfăi în ei în mod nesăbuit, ci a le acorda copiilor tăi o educație bună, un mod de viață civilizată, și de a-i ajuta și pe alții. Zgârcenia americanilor este reală ca și generozitatea lor. Ei știu prețul dolarului. Muncesc din greu pentru el. Fiecare bacnotă de un

dolar este stropită cu sângele celui care a muncit pentru ea. Sărăcia săracilor americani este mult mai dură decât aceea a săracilor români.

Pe de alta parte, ca să continui cu răspunsul la întrebarea ta, eu nu mi-am schimbat religia și numele în America. În România mi-a fost schimbat numele la debut din Roznovschi (original Roznowski) în Roznoveanu. Mi s-a spus că literatura română era sătulă de nume ca Macedonski și Baconski și că însuși marele Eminovici consimțise să își schimbe numele la ebut în Eminescu. Nici religia nu mi-am schimbat-o. Port crucea la gât iar colegii mei evrei, care stau cu Thora pe masă, mă respectă pentru asta. Este loc pentru toate religiile. În casa mea, limba de conversație este limba română. Fiul meu, Maximilian, vorbește și scrie românește. Când a încercat să vorbească în casă în engleza, l-am întors la limba maternă. El ține minte de unde a venit. La college, unul din *major's* a fost *political science*. Lucrările lui despre situația politică din România și Estul Europei s-au bucurat de succes.

Venirea în America m-a adus la realitate. Înainte fusesem o ființă livrescă. Această adecvare trăită în exil a fost dureroasă dar mi-a oferit șansa să mă reconstruiesc și ca ființă practică, ceea ce a îmbogățit ființa visătoare și creatoare din mine.

— *Simți că suferi în America? Din ce cauză?*

— Dacă sufăr în America? Sufăr din cauza materialismului exacerbant, a hiperspecializării omului, a trăirii sub sub semnul noutatății - zeul Americii este noutatea, ce este „vechi” nu interesează, iar antic aici înseamnă ceva care are mai mult de 50 de ani. Sufăr din cauza stresului zilnic: trebuie să fii perfect în tot ce faci, să fii cel mai bun, și mai trebuie să înveți tot timpul ca să te menții în această cursă a competiției acerbe. Noutatea este cel mai puternic bombardament psihologic.

Sufăr că școlile de literatură din America acreditează ideea că scrisul, literatura sunt numai meșteșug. Talentul, imaginația, originalitatea creatoare sunt exilate sau puse între paranteze. Mai sufăr că literatura americană este obsedată de faptul real, de realitatea „așa cum e”. De aici explozia romanelor despre evenimente reale, proliferarea biografiilor, memoriilor, etc.

Ca scriitor, mai sufăr pentru că îmi este greu să îmi găsesc egalii (âmi lipsesc prietenii din România) și mai sufăr pentru ca

totul este *business orientated*, nu există conversații de dragul conversației ca între scriitorii din țară, nu exista luxul văicărelui și al confesiunii gratuite, mica bârfă delicioasă, și așa mai departe.

— *Poți să-mi destăinuiești ceva care îți stă pe suflet?*

— Ei bine, am avut o prietenă, o scriitoare americană de care mă atașasem. Ea mă acceptase pentru că eram exotică, în sensul că nu pricepea cum poate un scriitor să îndrăznească să scrie literatură într-o altă limbă decât cea maternă. Și avea dreptate. Sunt doar vreo 2-3 excepții în acest sens în literatura mondială. Nabokov, de pilda, a scris într-o engleză care a fost rescrisă integral de editorii caselor editoriale americane. Manuscrisele stau măturie. O altă prietenă, tot scriitoare, al cărei soț lucrase pentru casa editorială Knopf, mi-a dezvăluit acest lucru. Cât privește pe români, Cioran a scris filosofie în franceză și nu literatură, Eliade a scris știință (istoria religiilor) în engleză și proză în română, Eugen Ionescu a scris teatru în franceză pentru că franceza era limba lui maternă.

În fine, mi-amintesc că o dată treceam printr-o criză normală oricărui scriitor. Universul părea că se prabușise, îmi pierdusem sensul, simțeam nevoia unei încurajări și voiam să mă confesez cuiva. Am sunat-o pe prietena mea, care preda teatrologia la aceeași universitate unde lucrez. Era ora prânzului și m-a invitat la ea. M-am prăbușit într-un fotoliu din biroul ei și am început să-i vorbesc în stilul tragic în care vorbim în România, stilul în care doi scriitori se confesează, exacerbind dramatismul și nonsensul vieții și frustrările legate de scris. Prietena mea m-a ascultat fără să mă întrerupă și la urmă mi-a spus ceva care m-a consternat. M-a trimis la psihanalist și mi-a sugerat să iau prozac, un medicament împotriva depresiei. Bine, i-am spus, dar cum mai poate un scriitor să scrie dacă face asta? Depresia face parte din procesul creației. "Toți mergem la psihanalist", m-a asigurat ea. Bineînțeles că nu m-am dus la psihanalist și nici prozac nu am luat. Dușul rece mă scosese din pasa dramatică. Când m-am întâlnit cu prietena mea la câteva săptămâni și am întâmpinat-o cu o față zâmbitoare, mi-a spus că era evident că îi ascultasem sfatul.

— *În cazul tău cum s-a manifestat, comportamental vorbind, această «topire» a personalității tale în cazanul multiculturalismului American?*

— Multiculturalismul este o doctrină care susține că mai multe culturi diferite (și nu o singură cultură națională) pot coexista în

mod echitabil într-o singură țară. (Chinezii, care vin în grupuri compacte în România, să pretindă într-o zi că în România sunt mai multe culturi coexistente... Că limbile oficiale sunt româna și chineza și există istorii literare paralele...)

Multiculturalismul consideră că este normal ca un emigrant și urmașii lui să nu învețe valorile culturale ale Americii, modul de viață american, limba engleză, să nu se adapteze, să nu se asimileze.

Multiculturalismul este, din punctul meu de vedere, o aberație. Pe de o parte se creează o ghețizare a culturilor, iar pe de alta o eliminare a culturii elitariste în favoarea a ceea ce se cheamă „popular culture”. Ca scriitor și ca membru al corpului profesoral dintr-o universitate americană, fac tot efortul să mă încadrez în societatea în care trăiesc și în canonul literar al literaturii occidentale, descris atât de remarcabil de Harold Bloom, canon în care regăsim valorile culturii pe care le susțin și căreia îi aparțin. Fiul meu este american. Gândește ca un american și își croiește viața în același fel.

Pe de alta parte, zestrea mea nativă – imaginația și spiritul creator, optimismul românesc, inventivitatea românească și obisnuința de a trece prin situații grele, curiozitatea ziaristului, modul european de a privi lucrurile, cultura europeană, generozitatea și ospitalitatea spirituală românească—acestea toate nu au trecut neobservate. Aduceam ceva nou care „făcea o diferență”, era un unghi interesant asupra vieții care a plăcut colegilor mei. Deși s-au făcut glume răutăcioase pe marginea „optimismului românesc inconștient” și a „intelectualilor români care supravaluează trecutul istoric românesc, dar sunt incapabili să facă ceva concret în mizeria prezentului”, am fost acceptată în cele din urmă ca atare. Când mă entuziasmez și îmi exprim acest entuziasm cu voce tare și gesturi largi (gesticulația nu face parte din codul conversației americane) aud constant ca o scuză „she is a Romanian”. Este o excentricitate care trebuie acceptată pentru că ceea ce spun este interesant sau important. Dar trăiesc în fond de la 9am-5pm în codul american iar după aceea în lumea mea, care este o combinație a tuturor lumilor posibile și reale. Prietenii mei sunt împrăștiați pe toate continentele. Sunt un cetățean internațional. La cinci dimineața comunic cu colegii din Europa, Asia Centrală, Coreea de Sud, India sau Africa de Sud. În timpul zilei cu cei din America Latină. Noaptea le scriu celor din Australia și Noua Zeelandă. Diferențele orare sunt importante în cazul în care vreau un răspuns imediat.

— *Scrit în engleză, dar te consideri în continuare scriitor român?*

— Întrebarea ta mi se pare deplasată, fie și numai pentru că am scris atâtea cărți în limba română. Nu mi se poate pune sub semnul întrebării dreptul de a fi și de a mă considera scriitor român chiar dacă din această clipă încetez să mai scriu în limba română. Nu am încetat să scriu în limba română. Dar nu pot să îmi refuz șansa de a experimenta în engleză. Există însă fenomenul invers, de a se ignora faptul ca sunt un scriitor român activ și în viață.

Cărțile de critică publicate în România au intrat în bibliografiile școlare și universitare. Monografia „*Dumitru Radu Popescu*” se găsește oriunde apare numele scriitorului. „*Civilizația romanului* – eseu despre istoria romanului universal de la Ramayana la Don Quijote” (vol.1 *Rădăcini*, Editura Albatros, 1983; vol.2 *Arhitecturi epice*, Editura Cartea Românească, 1991) se află în bibliografia doctoranzilor de literatură comparată și a fost sau încă este carte de curs la universitățile din Craiova, Cluj, Bacău, etc.

Faptul că am părăsit România acum doisprezece ani, că sunt departe de țară și „nu exist”, deci, acolo – ca și cum distanțele anulează prezența concretă a persoanei în cultura din care face parte, dă uneori naștere la fenomene pe care le consider greu de scuzat. Deși se predă după „*Civilizația romanului*” în mod sistematic, nimeni nu a avut curtoazia de a mă înștiința de acest lucru. Am aflat cu totul întâmplător. Ar fi fost normal să fiu invitată să țin eu acel curs. Sau măcar o conferință despre roman la o universitate din România. „*Civilizația romanului*” este o carte cu o largă bătaie în viitor. În America au început să scruteze domeniul acesta abia de acum câțiva ani. Tot așa, găsesc lucrări publicate pe Internet care, deși citează lucrarea, și asta incomplet, o plagiază pur și simplu. Ghilimele nu există. Am găsit întâmplător un asemenea exemplu în baza de date a Universității București, într-un proiect al unei catedre cu pretenții. Și încă una descoperită în august 2003: pe pagina de Internet a Muzeului Literaturii Române numele meu este Mihaela Roznoveanu. Nimeni în America sau în țările în care am predat nu mi-a scris greșit numele vreodată. În America aceasta este o ofensă.

— *Ce reprezintă pentru tine ca romancier «Timpul celor aleși», carte apărută de două ori, o dată cenzurată, ultima dată în 1999 la*

Univers? Ce loc crezi că ocupă ea în cadrul capitolului "Romanul fantastic în literatura română dintr-o presupusă istorie literară" ?

— Sunt recunoscătoare lui Mircea Martin și Denisei Comănescu că au reparat o nedreptate. Republicarea romanului în versiunea lui integrală a însemnat foarte mult pentru mine. Ele, cărțile, nu vorbesc și nu pot lupta decât prin autorii, cititorii, editorii lor. În ceea ce privește partea a doua a întrebării, am folosit în acest roman ca și în „Viața pe Fugă” și „Platonie”, fantasticul și supranaturalul poveștii. Folclorul este o mină de aur. Cartea a fost comentată elogios în Franța. Sper să fie publicată în franceză în 2004. În ceea ce privește locul ei în cadrul romanului fantastic românesc, sunt sigură că „Timpul celor aleși” va ocupa unul important alături de proza lui Mircea Eliade. „Timpul celor aleși” este însă mai mult decât un roman fantastic. Este un roman care reabilitează dreptul ființei de a trăi în dimensiuni diferite, de la cea fantastică și mitologică, la nivelele complementare realității precum cel oniric și metafizic.

— *Crezi că succesul unui scriitor din est poate fi determinat de opțiunea sa pentru romanul politic, având în vedere că în SUA se știe puțin despre istoria contemporană a României?*

— Nu știu care este formula de succes a scriitorului din est în SUA. Oricum, cu cât cititorul american știe mai puțin despre un colț de lume, cu atât acea carte despre acel colț de lume îl interesează mai puțin. România este pentru cititorii americani un loc aproape necunoscut. Doar Dracula, Ceaușescu și Nadia Comănești le spun ceva. De curând a mai ieșit un nume pe scenă, Elena Lupescu, soția lui Carol al Doilea.

Cititorul american vrea să se regăsească și să regăsesască lumea lui în ceea ce citește. Acesta este orizontul lui de așteptare. Nu îi prea place să citească literatură străină, cu excepția cărților de spionaj și a celor foarte exotice sau legate de evenimente politice violente. De pildă, romane despre haremul unui musulman de azi, circumcizia clitorisului în Africa, soarta grea a femeii indiene, războiul din Bosnia cu întâmplări genocidale ar putea fi interesante pentru cititorul american obișnuit. Și un roman cu scene petrecute în Serbia, Iraq l-ar atrage pentru că acestea se leagă de politica prezentului. România politică sau romanul politic românesc nu înseamnă nimic pentru americani. Mediile universitare sunt pe de altă parte fie foarte

snoabe – nu acceptă eventual decât nume de rezonanță precum Havel –, fie practică preferințe pentru literatura femeilor, a grupurilor defavorizate de soartă, drepturile omului, memoria înăbușită, homosexuali și altele.

Există un orizont de așteptare al publicului american pe care trebuie să îl cunoști și în care să te încadrezi dacă vrei să ai succes. Trebuie să îi cunoști cultura de adâncime, cultura populară, istoria, etc. Poți scrie o carte gramatical perfectă. Dar subtextul, aluziile culturale ale lumii estice, sistemul cultural de referință sunt perfect ininteligibile pentru cititorul de aici. Pe de altă parte, poți publica numeroase cărți. Dacă ele nu au ecou în presă și succes de vânzare, acele cărți nu vor însemna absolut nimic. Doar zorzoane într-un curriculum vitae.

Autorii hispanici, chinezi, etc care scriu în engleză și au succes, respectă standardele literaturii americane, sau ale retoricii și structurii ei, ca și orizontul de așteptare a cititorului american. Acești autori de care vorbeam sunt fie la a doua generație de emigranți în America, fie au norocul unor editori care le rearanjează și îmbunătățesc textul conform standardelor. Editarea unui text, adică rescrierea lui de o altă mână, este un lucru absolut firesc pentru casele editoriale americane. De acest lucru nu scapă nici autorii consacrați.

A scrie deci în engleză pentru un public american este cu totul diferit decât a scrie în românește pentru publicul românesc. Dar se poate scrie în engleză pentru publicul românesc și în românește conform orizontului de așteptare a cititorului american, mai ales dacă ai trăit mult în America și ea ți-a intrat în sânge. În USA există scriitori români care scriu în limba română, dar ei sunt de fapt scriitori americani de limba româna prin ceea ce exprimă și cum. Unul din ei ești chiar tu iar a doua persoană pe care o citez este prozatoarea Alexandra Târziu.

— *Cum ai putea descrie atmosfera unei zile de lucru în New York?*

— Fiecare zi este foarte intensă. Nici una nu seamănă cu cealaltă. Nu mă pot plictisi. Există în permanență ceva care mă va pune pe gânduri sau la încercare. Voi învăța sau auzi ceva nou. Voi cunoaște pe cineva. Presiunea și repeziciunea cu care se desfășoară ziua în New York se datorează și faptului că trebuie să faci în

paralel mai multe lucruri deodată, ca să poți face față multiplelor datorii de îndeplinit. În cartea mea *Toward a Cyberlegal Culture* (Transnational Publishers, 2001, 2002) am descris o asemenea zi de lucru. Nu este vreme nici de mâncat uneori sau de băut apă. Nici vorbă de stat la taclale cu colegii. Comunicarea este telegrafică și legată de chestiuni strict profesionale.

— *Este adevărată afirmația că în America nu există viață socială?*

— Depinde de grupul din care faci parte. Cu cât aparții mai multor grupuri, cu atât și viața socială va fi mai bogată. În ceea ce mă privește, navighez cu plăcere între grupurile americane și cele românești.

— *De ce crezi că există disensiuni în cadrul comunității românești din America?*

— Frazele acestea cu *disensiunile, imaginea României, învrăjbirea exilului* etc fac parte din sintagmele *iepcii* de aur ceaușiste care propovăduia egalitatea și pacea universală între români. Disensiuni și neînțelegeri există în orice grupuri umane. Exilul românesc nu este o plăcintă unitară, ci este format din grupuri diverse și dinamice, fiecare cu interesele și agenda lui. Fiecare individ este liber să facă parte din grupul care îi place și să creadă ce îi place. Suntem liberi să spunem ce gândim și ca atare să ne exprimăm neuniformitatea părerilor. Aceasta este libertatea. Și mai cred că nicăieri românii nu se ajută mai mult unii pe alții ca în America. Noi am ales să ne ducem viața aici împinși să plecăm de răul de acasă. Muncind din greu, luptând să supraviețuim de la o zi la alta. Găsesc că nu avem nici o obligație față de cei care ne-au făcut să ne luăm lumea în cap pe calea exilului. Exilul românesc din America trebuie să investească și să se consolideze în America. Banii noștri trebuie să rămână aici pentru a construi biserici, centre culturale, școli pentru învățarea limbii române pe lângă bisericile românești. Fiecare român își ajută familia din România. Aproape un miliard de dolari este trimis anual de românii din exilul american în România. Ar trebui ca tot atât să investim în crearea acelor instituții pe care orice altă minoritate din America le posedă.

Românii au fost cei care m-au ajutat să nu pier la începuturile vieții mele în exil. Actuala mea meserie a început printr-o informație furnizată de inginerul Ștefan Benedict. El mi-a spus că fostul meu

coleg de facultate, scriitorul Dumitru Radu Popa, se afla în New York. L-am întâlnit pe Radu la New York University unde era deja membru al corpului profesoral al Facultății de Drept. Tot acolo lucra și fosta mea profesoară, Anca Giurescu. Radu m-a chemat ulterior să aplic pentru un full time job la biblioteca facultății de drept. Așa am părăsit biroul de avocatură pentru cercetarea în domeniul dreptului. Când m-am înscris la master, Radu și Mona Vrăbescu Kleckner, fosta directoare a Bibliotecii Națiunilor Unite și a Bibliotecii Curții Internaționale de Comerț din New York mi-au dat recomandări care au contat în procesul admiterii. Aurei Cornu, o mare poetă și prozatoare, îi datorez faptul că scriu în engleză. Ștefan Stoenescu, pe care îl consider conștiința teoretică a exilului românesc, m-a ajutat să navighez în cunoașterea teoriei literare și literaturii anglo-saxone. Există apoi o solidaritate a scriitorilor români din exil. Ne citim unii pe alții și ne comentăm constant. Titu Popescu, care trăiește la München, este un remarcabil critic și estetician al literaturii care se distinge în acest sens.

În țară? Să menționez fie și în treacăt modul incalificabil în care „colegii mei de luptă din ilegalitate” de la România Libera m-au trădat, depozându-mă de toate drepturile pe care le aveam la ziar?

— *Ce s-a întâmplat?*

— Când am vrut să-mi iau cartea de muncă în toamna lui 2002 de la ziarul „România Libera”, mi s-a spus că trebuie să semnez o declarație că sunt de acord cu desfacerea contractului meu de muncă din 7 aprilie 1991 pe motiv disciplinar. Articolul conform căruia contractul meu de muncă se desfășoară este unul din cele mai dure din codul muncii. Și asta se petrecea în timp ce eu mă aflam în concediu fără plată, februarie-aprilie 1991, concediu aprobat de redacție. Păstrez ciorna scrisorii trimisă în mai 1991 colegilor mei de idealuri, redactorii șefi ai ziarului, iar unul din ei chiar directorul ziarului, Anton Uncu, Mihai Creangă, Petre Mihai Bacanu, unde le ceream un concediu de studii fără plată de un an de zile și acreditarea ca ziarist al României Libere în Statele Unite. În aprilie 1991 îl sunasem în acest sens pe Uncu de la New York și obținusem acordul lui verbal. Nu am primit niciodată un răspuns. După cum am menționat, în ianuarie 1991 fusese acceptată ca virtual candidat și invitată să aplic pentru doctorat la Universitatea Davis din

California. Nu avusesem niciodată în viață șansa unei burse de studii.

M-am întrebat în timp de ce mi s-a desfăcut contractul de muncă în 7 aprilie 1991, exact la doi ani de la anchetarea mea de către securitate în procesul ziaristilor din „grupul Băcanu”? Pentru că în 15 aprilie 1991 conducerea ziarului avea să împartă acțiunile Societății „R” SA iar foștii mei colegi au decis să împartă între ei ceea ce mi se cuvenea de drept, ca membru fondator al ziarului, în decembrie 1989, și al societății „R”. Când fratele meu s-a dus la ziar în 1995 a văzut cu stupeoare că numele meu fusese șters cu grijă din toate registrele ziarului și ale Societății „R”.

— *Cum crezi că suntem văzuți, noi, românii, de către americanii nativi?*

— Mult mai bine decât îi văd românii din România pe românii din România. Suntem apreciați ca indivizi, fiecare luat în parte. Românii care reușesc să-și facă o profesie în America sunt educați, poligloți, imaginativi, talentați, scriitori, plini de viață, hotărâți să aibă succes. Ceea ce place foarte mult. Americanii nu înțeleg cum o țară cu indivizi atât de educați, dotați, vitali se găsește într-o asemenea confuzie economică și politică.

— *Crezi în teoria melting-potului, a pierderii identității românești în finalul procesului de adaptare la cultura americană sau în nevoia de a conserva propriile noastre valori autentice oriunde ne-am afla?*

— Ideea creuzetului american capabil să asimileze repede pe noii veniți – a eșuat. Grupurile de emigranți sunt atât de compacte, și mă refer la hispanici, indieni, chinezi, încât nu mai pot fi asimilate de *mainstream culture*. Dar copiii celor noi veniți vor fi asimilați, ei vor fi americani. Cu excepția câtorva zone compacte și conservatoare (cum ar fi cea din statul Ohio) care țin la tradiția românească, urmașii noștri din America vor vorbi limba engleză și se vor considera americani, ceea ce este foarte normal. Mă uit la ce se petrece în marea comunitate românească din Queens, un mare cartier al New York-ului. Copiii vorbesc acasă engleza cu părinții lor, asta pentru că vor să învețe mai bine la școală și să ia note mari la testele de limbă engleză, ceea ce este crucial în admiterea la un liceu bun sau la o facultate de prim rang, ca și în obținerea de burse de studii. Legăturile lor cu România devin exotice. Îmi place să cred că nepoții mei vor vorbi românește și vor asculta

basmele românești și vor citi românește. Dar sunt sigură ca strănepoții mei americani nu vor mai cunoaște aceste lucruri. Teoria melting- pot-ului a fost înlocuită de aceea a multiculturalismului în care nu cred. Să vedem ce va spune viitorul.

— *Ce impresie ți-a făcut presa românească din Statele Unite?*

— Singurul săptămânal de opinie al exilului românesc în care am publicat a fost *Lumea Libera Românească*. Această publicație a murit, spiritual vorbind, o dată cu moartea lui Dan Costescu și retragerea lui Cornel Dumitrescu. Ceea ce vedem azi sunt săptămânale care publică știri venite pe rețelele agențiilor de presă românești sau din presa americană. În fond, puterea de la București nu vrea ca exilul american să aibă o opinie. Mai există articole de poziție publicate de *New York Magazin* condus de Greg Culian și *Meridianul Românesc* din California. Mai cred că ziarști și scriitori români din SUA au încetat să mai scrie articole de opinie politică atunci când au înțeles că regimul de la București nu le acordă nici o atenție. De ce să mai scrii în românește și să nu te preocupi de familia ta și de munca ta în America? La ce bun să îți mai risipești și așa din puținul timp liber pe care îl ai? Cât privește presa românească literară din exil, *Origini* ar fi una din cele notabile, după care ar urma *Lumină Lină* – o publicație din păcate eclectică, unde diletantismul și profesionalismul sunt amestecate până la confuzie.

— *Se spune despre America că este țara contrastelor. Ce te frapează negativ și ce te încântă deopotrivă în această Lume Nouă a secolului 21?*

— În primul rând absența gradelor de trecere dintre contraste este frapantă. Apoi răceala anglo-saxonă. Ca scriitor, barierele dintre mine și edituri. Literatura văzută ca meșteșug, craft, și școlile de literatură.

— *Presupun că sunt lucruri care te încântă, totuși...*

— Ce mă încântă? Libertatea pe care de altfel am plătit-o din greu. Datorită libertății am cunoscut lumea și pe mine. Am avut parte de imersiunea în lumea computerelor, tehnologiilor internetului, dreptului american și internațional. Am înțeles lucruri care îmi erau necunoscute și inaccesibile. Am început să trăiesc o a doua viață. Ca să-ți spun un secret, vârsta mea biologică nu este cea din acte. Asta nu face parte din cochetăria feminină. M-am renăscut,

recompus bucată cu bucată în Lumea Nouă. Mirela care răspunde acestui interviu aparține spiritual generației intrate în viață o dată cu Internetul. Dar multe dintre acestea le poți afla, dragă Gabriel, din romanul meu *Viața pe fugă*.

— Și o ultimă întrebare, inevitabilă: ce proiecte ai în vedere în viitorii ani?

— O carte de poeme și una de nuvele în engleză, sper să apară cât de curând. Lucrez la ediția a doua a *Civilizației romanului*, proiect care îmi va lua ceva timp. Romanul *Timpul celor aleși* va fi publicat în Franța. Vreau să învăț mai mult despre video-tehnologiile internetului și mediile de publicare electronică pe care vreau să le aplic în predare. După cum îți dai seama, spre asta se îndreaptă viitorul.